

ЗМІСТ

5	Передмова наукового редактора
8	Вступ
11	Словничок
14	Антисловник
15	Межі
16	Хронологічні межі
16	Територіальні межі
19	Джерела знань про епоху
23	Передумови
24	Наука проти ідеології
26	Люди «русь» у Східній Європі
29	Дніпровські руси й виникнення Києва
35	Події зв'язки
36	Перші князі: між легендою та історією
36	Олег
37	Ігор
38	Аскольд і Дір
39	Ольга
42	Святослав
44	Утворення Русі (до 1036)
44	Володимир Великий: початок кар'єри
45	Володимирове хрещення
48	Розбудова інфраструктури на середньому Дніпрі
52	Контури підвладного простору
53	Громадянська війна і криза Руської Землі
54	Святополк
57	Ярослав
58	Становлення Русі (1036–1125)
58	Від Ярослава до «внуків Ярославових»
58	Ярослав у Києві
60	Військові походи
62	Поділ земель між Ярославичами
63	«Внуки Ярославові»
64	Династична влада: Київ і периферія
66	Києворуське суспільство

68	Право і суд
70	Культурні здобутки
70	Церква
73	Початки літератури
77	Писання історії
80	Європейські зв'язки
80	Династичні шлюби
86	Війни
88	Торгівля й паломництво
91	Зріла Русь (1125–1240)
93	Землі й династії
94	Володарі Києва й ігри престолів
94	Мстислав Володимирович
95	Ярополк Мстиславич
95	Всеволод Ольгович
96	Ізяслав Мстиславич
97	Юрій Довгорукий
97	Ростислав Мстиславич
97	Мстислав Ізяславич
98	Похід на Київ
99	Роман Ростиславич
100	Святослав Всеволодович
101	Рюрик Ростиславич
101	Роман Мстиславич
103	Повернення Рюрика
104	Боротьба за Руську Землю
106	Нове покоління
107	Церковні проекти
109	Література й мови
113	Етноси й ідентичності
115	Кочові сусіди Русі
115	Русь і печеніги
117	Половці: від ворогів до родичів
122	«Свої погани»
123	Падіння Києва й монгольська доба
127	Наслідки
130	Психологічний супровід

- 131 Вага історій
- 131 Як дивитися на минуле?
- 132 Осмислювати свої реакції
- 133 Розрізняти легенди і факти
 - 133 Вплив фактів
 - 133 Простір легенд
 - 134 Князівські життєписи
- 134 Розуміти контекст
 - 135 Ольга — дружина, мати, месниця
 - 135 Володимирове хрещення
 - 136 Письмо і відмінність
- 136 Багатогранність історій
- 138 Дати
- 142 Література

Додаткові матеріали до книжки шукайте за qr-кодом:

Передмова наукового редактора серії

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Редьярд Кіплінг у вірші про англійський прапор питає: «І що можуть знати про Англію ті, хто тільки Англію знає?» Ця фраза застосовна до історії кожної країни, надто ж України. Наша історія так глибоко пов'язана зі світовою, що без урахування цих зв'язків годі зрозуміти головні події українського минулого: хрещення Русі, появу козацтва, повстання Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, творчість Тараса Шевченка, Івана Франка й Лесі Українки, національні визвольні змагання ХХ століття й Голодомор, Чорнобиль, проголошення незалежності 1991 року і, нарешті, теперішню російсько-українську війну, що стала поворотним пунктом сучасної світової історії.

Таке розуміння не було можливим за радянських часів. Українську історію тоді розглядали суто в контексті російської — так, начебто українці з'явилися на світ лише для того, щоб об'єднатися з росіянами і спільно будувати комунізм. Після проголошення незалежності України в 1991 році перемогла візія української історії як самостійної наукової та освітньої дисципліни. Поступово відбулося вписування нашого минулого в ширший європейський контекст, а згодом стало зрозуміло, що навіть цього контексту недостатньо: історію України необхідно трактувати як частину світової.

У 2017 році Міністерство освіти і науки України ухвалило стратегічно важливе рішення — об'єднати історію України та світу в інтегрований курс. Та це той випадок, коли легше сказати, аніж зробити. Бо вписування минулого України у світову історію вимагає такого обсягу знань, який не до снаги опанувати одній людині чи навіть колективу авторів. Видавництво «Портал» поставило собі за мету подолати цю перешкоду, створивши робочу групу з науковців, інтелектуалів, освітян, психологів, а також редакторів, які мають досвід роботи з українськомовними історичними виданнями.

Результатом стала поява десяти «Навігаторів» — посібників, що поєднують головні сюжети української та світової історії; вони написані достатньо просто, щоби бути цікавими школярам і студентам, і достатньо кваліфіковано, щоби стати підмогою для вчителів. Авторкою ідеї була засновниця й директорка «Порталу» Олена Хіргій, яка попросила мене стати науковим редактором проєкту. Робота розпочалася зі стратегічних сесій, які тривали протягом усього 2020 року. Сам проєкт був виконаний у рекордні терміни — чернетки «Навігаторів» постали до кінця 2021 року. Подальшу працю з ними призупинила повномасштабна війна, та після кількох місяців вимушеної перерви робота відновилася. Затримка пішла «Навігаторам» на користь: перші варіанти змогли відлежатися, і до нової наукової редакції кожного тому

були запрошені додаткові фахові історики. Читачі знайдуть їхні прізвища в кожному «Навігаторі».

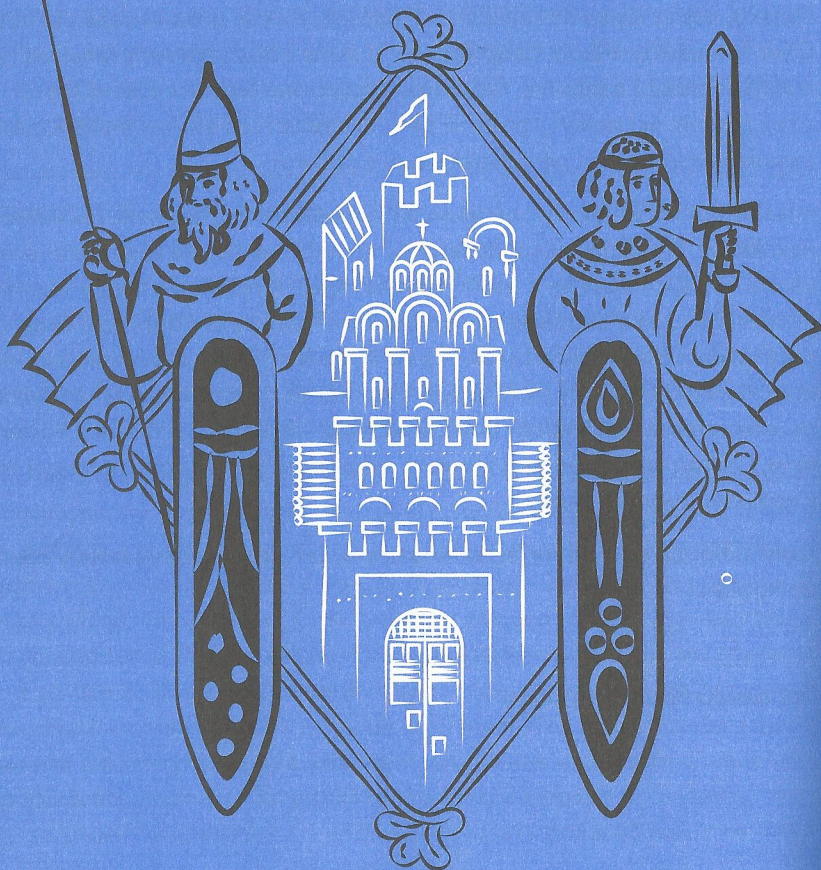
Хочу подякувати авторам і редакторам, залученим у цей проєкт на різних його стадіях. Від початку над ідеєю працювали редакторка Анна Процук, релігієзнавець Ігор Козловський, творець культурних проєктів Андрій Мельник і письменниця Надійка Гербіш. До команди, яка розробляла концепцію серії та створила перші чернетки, належали освітянка Валентина Мержієвська, історики Ігор Цеунов і Олександр Маєвський, психологиня Діана Житня-Кебас. Запрошеними експертами були історики Оксана Ліфантій, Євген Синиця, Вадим Арістов, Ігор Гирич, Юрій Шаповал і Павло Артимішин. Над психологічними коментарями працювала Галина Качур. За появу «Навігаторів» на світ відповідала продюсерка проєкту Галина Глодзь; про вигляд тексту подбали літературна редакторка Ірина Пасько, коректорки Ксенія Шпак і Мар'яна Хемій; дизайн серії розробили Олег Грищенко і Марія Свириденко, із якою обов'язки верстальниці розділила Ярослава Ковальчук. Особлива подяка належить Олені Хіргій: вона з тих людей, які можуть робити речі, що здаються неможливими, доки не виявляється, що такі речі якраз і варто робити.

«Навігатори» в жодному разі не можуть замінити підручників. Ми маємо, однак, надію, що після їхньої появи вчителям стане легше викладати історію, учням — її засвоювати, а майбутнім авторам історичних підручників — їх писати. Ми дуже сподіваємося одержати предметну оцінку, а навіть критику кожного з «Навігаторів». Адже історія — це як далека вершина, що проступає крізь густу імлу. Дорога до неї не проста й довга, досліджувати, осмислювати й писати доведеться ще чимало, але треба з чогось почати. І «Навігатори» — це ті книжки, які допоможуть зробити перші кроки в правильному напрямку.

Тому запрошуємо до читання «Навігаторів» і їх застосування у шкільному процесі.

Професор Ярослав Грицак

Вступ

Тема Русі — одна з найцікавіших і найсуперечливіших у східноєвропейській історії. Спадщина Русі століттями лишається предметом гострих інтелектуальних змагань і справжніх війн, зокрема між Україною та Росією. Історія Русі віддавна обросла міфами, які активно використовують із ідеологічною метою — зокрема для пропаганди — різні держави й організації. Вона страждає від фальсифікацій і шарлатанських спроб викрити підробки й показати «справжню історію».

Наукові дослідження Русі розпочалися з кінця XVIII століття. Вони, однак, не уникнули впливу політики й інтелектуальної моди. До кінця XIX століття ці дослідження вели переважно в Російській імперії. Тамешні історики були схильні уявляти Давню Русь за подобою держави, у якій жили. Звідси — традиційний образ Русі як єдиної монархічної держави, населеної «одним народом». Ця концепція передбачала ідею руйнівної «роздробленості», часи якої протиставляли добі «державної єдності». Адаптувавши такий погляд до місцевої версії марксизму, радянські історики перетворили Русь на «ранньофеодальну монархію», яка зазнала «феодальної роздробленості».

Від середини XIX століття триває суперечка щодо поділу Давньої Русі між українською і російською національними історіями. Російські історики намагалися довести, що існує прямий зв'язок між Руссю і Росією. Імперська схема передбачала «перенесення» державного центру у XII столітті з Києва до Суздальської землі, ядра майбутньої Московії, яку проголошували справжньою спадкоємицею Русі. Натомість українська сторона доводила брак прямої спадковості між Києвом і Москвою і наголошувала на цілковитій належності базових земель Русі до українських етнічних територій, а також обґрунтовувала етнічну й культурну тяглість на теренах України від середньовіччя до модерних часів.

У викладах давньоруської історії традиційно акцентують на її «початках», тобто IX–X століттях. Проте не існує місцевих джерел цього часу (крім археологічних знахідок), а літописні розповіді про перших князів є типовим прикладом легендарної історії. Водночас період XII — середини XIII століть незаслужено забутий і принижений, хоч за цей час історики мають гроно руських писемних джерел, порівняно достовірних і сучасних описуванню подій.

Дослідники Русі стикаються зі значними труднощами не лише через нестачу джерел, а й через консерватизм науки, «довге життя» помилкових тверджень і поверхове вивчення певних тем. Але є підстави для оптимізму: сьогодні

історією Русі займаються вчені з різних країн світу. Українська наука успішно долає залежність від російської та попри чимало несприятливих обставин перебуває на підйомі.

Науковці прагнуть до об'єктивності, однак кожна написана історія — це неминуче суб'єктивна розповідь, якій притаманна своя «драматургія», своя вибірка фактів і свої схеми пояснень минулих подій. Запропонований у цьому «Навігаторі» виклад історії Русі теж є інтелектуальною конструкцією. Він не претендує на вичерпність і наголошує на тому, що на сьогоднішньому рівні вивчення Русі видається важливим й актуальним. Але головне, що цей виклад заснований на фаховому аналізі джерел і спеціальної наукової літератури. «Навігатор» не дасть відповідей на всі можливі питання — це лише вступ до теми, що має на меті створити загальне розуміння історії Русі й українських земель у IX–XIII століттях. Текст покликаний закласти систему координат, показати успішні розв'язування складних вузлів історії і спонукати читачів до нових питань. За допомогою цієї книжки буде легше вирушити у власну захопливу й вільну від пропагандистських наративів подорож нашим минулим.

СЛОВНИЧОК

